

Przytocka, Maria

Materiały do dziejów parafii regionu łomżyńskiego

"Studia Łomżyńskie", 16, 2005, s. [107]-128

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA PRZYTOCKA (Olsztyn)

Materiały do dziejów parafii regionu łomżyńskiego

1. Historia parafii w Małym Płocku

Data powstania parafii w Małym Płocku w Ziemi Łomżyńskiej nie jest znana. Kazimierz Pacuski¹ uważa, że erekcja parafii w Małym Płocku mogła nastąpić przed 1420 r.² Została wyłączona z parafii Nowogród, którą założono w drugiej połowie XIV w. W skład parafii weszły cztery wsie książęce: Borkowo, Kąty, Janowo i Mały Płock, a także 17 wsi szlacheckich. Jej patronami zostali św. Jakub Apostoł i św. Barbara³.

W 1530 r. parafia w Małym Płocku należała do dekanatu łomżyńskiego, znajdującego się w granicach archidiaconatu pułtuskiego diecezji płockiej⁴. Graniczyła od wschodu z parafią w Dobrzyłajowie, od północy w Przytułach, a od południa z parafiami w Łomży i Nowogrodzie. Od zachodu granicę stanowiła rzeka Skroda i puszcza Zagajnica⁵. Do parafii oprócz Małego Płocka (Ploczka) należały wsie: Kanty (późniejsze Kąty), Janowo, Drożęcino Stare (Drożenczino), Rogienice Jeziorkowskie, Cwaliny Wielkie (Czwalini Magna), Cwaliny Małe (Czwalini Parwa),

¹ Archiwum Parafialne (dalej: A. Paraf.), w Małym Płocku, Kościół pw. Znalezienia Krzyża św. w Małym Płocku, opr. M. Przytocka przy współudziale Z. Morawskiego i K. Pacuskiego, Olsztyn 2003, mps., p. rozdział I. Mały Płock. Zarys dziejów do 1526 roku, oprac. K. Pacuski, K. Pacuski, M. Przytocka, *Z dziejów Małego Płocka*, [w:] *Studia Łomżyńskie*, 2004, t. 15, s. 138.

² J. Wiśniewski, *Początek i rozwój osadnictwa w ziemi łomżyńskiej w końcu XIV i w XV wieku*, [w:] *Studia Łomżyńskie*, 1989, t. 1, s. 75: uważa, że kościół został ufundowany przed 1442 r.

³ *Katalog zabytków sztuki*, seria nowa, t. 9: Województwo łomżyńskie, z. 3: Kolno, Grajewo i okolice, pod red. M. Kałamańskiej-Saeed, Warszawa 1988, s. 23.

⁴ *Materiały do dziejów kolegiaty pułtuskiej*, wydali B. Ulanowski, S. Zachorowski, Archiwum Komisji Historycznej, t. 10, Kraków 1916, s. 386–387.

⁵ *Atlas historyczny Polski, Mazowsze w II połowie XVI wieku*, red. W. Pałucki, cz. 1: Mapa, plany, cz. 2: Komentarz, indeksy, Warszawa 1973.

Chłudnie, Popki Białosuknie (Popki Bialesuknie), Włodki (Włodki), Rogienice Piaseczne (Rogienicze Piaseczne), Rogienice Wypychy (Rogienicze Wipichi), Łosewo (Lossowo), Mściwuje (Mscziwunie), Kołaki Wietrzychowo (Kołaki Wietrichowo), Chmielewo, Śmiarowo Żarnowiec (Smiarowo Żarnowiecz), Rakowo, Ruda Skroda (Scroda Ruda), Borkowo, Zalesie, Kraski młyny⁶.

Na prośbę Sylwestra Roguckiego, proboszcza z Małego Płocka i prepozyta łomżyńskiego, królowa Anna Jagiellonka podpisała 24 lutego 1588 r. w Krakowie dokument, potwierdzający uposażenie mansjonarzy łomżyńskich w parafię w Małym Płocku. Decyzję tę zatwierdził król Zygmunt III Waza 29 lipca 1588 r. osobnym dokumentem podpisanym w Krakowie⁷.

W 1609 r. należną dziesięcinę przekazywano proboszczowi małopłockiemu z 16 wsi⁸. W 1647 r. do parafii należało już 20 wsi⁹. Po wojnie polsko-szwedzkiej w 1660 r. zmniejszyła się liczba wsi należących do parafii. Stanisław Prokop Gutowski, który w 1680 r. przeprowadził wizytację dekanatu łomżyńskiego zapisał, że do parafii należało tylko 16 wsi¹⁰. Przed 1693 r. do parafii w Małym Płocku przyłączono wieś Kupnino. Z tego roku pochodzi zapis, że do komunii przystąpiło 1300 osób¹¹.

W 1693 r. bp płocki Andrzej Chryzostom Załuski przeprowadził reorganizację sieci dekanalnej w podległej mu diecezji. W początkach XVIII w. parafię w Małym Płocku odłączono od dekanatu łomżyńskiego i przyłączono do wizneńskiego¹². W ramach nowego podziału od parafii odłączono wieś Chmielewo¹³. W kolejnej wizytacji z 1740 r. czytamy, że do spowiedzi wielkanocnej przystąpiło 1320 osób¹⁴. W przeprowadzonej czterdzieści lat później wizytacji napotykamy, oprócz starych nazw wsi nowe. Były to Kołaki Strumienie, Kołaki Wietrzychowo, Chmielewo, Rakowo Podleśne, Rakowo Zalesie, Borki, Kozłówka, Piasutno Żelazne, Rudka, Ruda Skroda, Budy Płockie, Gietki, Niksowizna¹⁵.

W początkach XIX w. parafia w Małym Płocku graniczyła od północy z parafią w Kolnie, od wschodu w Dobrzyjałowie, od południa w Piątnicy i zachodu

⁶ A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 5: Mazowsze, t. 16: Źródła dziejowe, Warszawa 1875, s. 372; Cz. Brodzicki, *Ziemia łomżyńska do 1529 roku*, Warszawa 1999, s. 35—69.

⁷ Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej: ADP), Akta Wizytacji (dalej: AW), nr 252, k. 252-354; Dokumentacja historyczno-konserwatorska kościoła katedralnego pw. św. Michała Archanioła w Łomży, pod red. M. Przytockiej, Olsztyn 200 mps, s. 176—177.

⁸ ADP, AW, nr 10, k. 123v.

⁹ ADP, AW, nr 47, k. 411.

¹⁰ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), Archiwum Kapituły (dalej: AK), Varia 10, k. 28.

¹¹ ADP, AW, nr 47, k. 400v, 405.

¹² W. Müller, *Diecezja płocka od drugiej połowy XVI wieku do rozbiorów*, [w:] *Studia Płockie*, 1975, t. 3, s. 187.

¹³ ADP, AW, nr 46, k. 389.

¹⁴ ADP, AW, nr 263, k. 165v.

¹⁵ ADP, AW, nr 300, k. 649.

Tabela 1

Parafia w Małym Płocku według akt wizytacji z 1817 roku

Miejscowość	Wyznanie Katolickie				Liczba dymów
	Ogółem		Osoby dorosłe		
	M	K	M	K	
Mały Płock	208	265	120	113	46
Kołaki Strumienie	48	41	25	21	11
Kołaki Wietrzykowo	63	80	36	45	22
Rogienice Piaseczne	47	48	25	30	15
Rogienice Wypychy	39	30	21	25	10
Rogienice Wielkie	73	79	37	38	21
Rogienice Lubiejewo	55	48	25	28	15
Włodki	110	90	70	65	41
Chłudnie	121	110	73	86	34
Waški	35	31	20	20	10
Popki	37	40	24	23	11
Śmiarowo	45	46	31	31	18
Kraski			1	1	1
Mściwuje	64	59	33	40	26
Cwaliny Małe	47	50	27	28	19
Cwaliny Wielkie	41	32	21	24	16
Kupnina	27	29	14	14	7
Rudka	15	14	10	9	5
Ruda Skroda	37	37	20	22	13
Piasutno Żelazne	72	64	45	34	25
Piasutno Gietki	24	25	20	18	9
Piasutno Niskowizna	64	65	36	34	26
Łosewo	52	47	33	25	13
Kąty	237	194	138	131	72
Janowo	170	160	112	106	52
Borkowo	229	222	120	142	68
Rakowo Chmielewo	39	30	25	23	8
Rakowo Podleśne	68	61	39	38	14
Rakowo Zalesie	47	41	30	25	17
Budy Kozłówka	32	36	18	18	11
Budy Żelazne	16	12	10	8	4
OGÓLEM	2166	2070	1259	1265	660

z parafią w Nowogrodzie. Według danych z 1817 roku na terenie parafii mieszkała ludność wyznania katolickiego, mojżeszowego i innych wyznań.

Ogółem w parafii mieszkało 4236 osób, w tym katolików mężczyzn i kobiet 3924, niekatolików 67, a wyznania mojżeszowego 245. Do spowiedzi wielkanocnej w 1817 r. przystąpiło 2716 osób, w tym 1470 mężczyzn i 1250 kobiet. O wzroście liczby parafian zaświadcza dane ze spowiedzi wielkanocnej w 1821 roku. Przystąpiło do niej 3018 osób. Ogółem katolików było 4549, natomiast wyznania mojżeszowego 417 i 39 osób innych wyznań¹⁶.

30 czerwca 1818 r. papież Pius VII bullą „*Ex imposita Nobis*” erygował diecezję sejneńską czyli augustowską. Do nowej diecezji przyłączono dekanat wizneński z parafią w Małym Płocku¹⁷. Bp sejneński Jan Klemens Gołaszewski, w 1820 r. przeprowadził nowy podział administracyjny podległej diecezji. W ramach podziału parafia w Małym Płocku została odłączona od dekanatu wizneńskiego i przyłączona do łomżyńskiego. W 1829 r. parafian było 5066, natomiast w 1831 r. zaledwie 3751 osób. Na tak dramatyczny spadek ludności miał niewątpliwie wpływ wybuch w 1831 r. epidemii cholery i wojna polsko-rosyjska. W 1833 r. w parafii małopłockiej mieszkało już 3900 parafian¹⁸. Według wizytacji z 12 maja 1839 r. do parafii należały wsie: Borkowo, Kąty, Janowo, Ruda, Piasutne, Włodki, Chłudnie, Cwaliny Duże, Cwaliny Małe, Kupnina, Mściwuje, Kołaki Wietrzychowo, Kołaki Wielkie, Rogienice Piasieczne, Rogienice Wypychy, Rogienice Wielkie (Duże), Rakowo Chmielewo, Rakowo Podlesie, Zalesie, Popki, Łosewo, Śmiarowo, Drożęcina, Rudka, Waški. W parafii mieszkało 3991 katolików i 30 osób innego wyznania. W owym roku do spowiedzi wielkanocnej przystąpiło 3260 wiernych¹⁹.

Kolejne epidemie cholery wybuchające w 1848 i 1855 r. powodowały spadek liczby parafian. Dopiero w 1857 r. zaczęło przybywać mieszkańców. Ogółem w parafii mieszkało 5989 osób: Borkowo 581, Budy Kozłówka 120, Budy Żelazne 59, Chłudnie 368, Cwaliny Wielkie (Duże) 146, Cwaliny Małe 135, Drożęcina 98, Gietki 90, Janowo 450, Kąty 578, Kupnina 74, Kołaki 265, Łosewo 265, Mściwuje 183, Niksowizna 190, Popki 108, Mały Płock 494, Piasutno 260, Rakowo Chmielewo 140, Rakowo Podlesie 160, Rakowo Zalesie 129, Rogienice Piasieczne 132, Rogienice Wypychy 96, Rogienice Wielkie 196, Ruda Skroda 97, Rudka Skroda 33, Śmiarowo 160, Waški (Chłudnie) 100, Włodki 370 i Wygrane 46 osób²⁰.

W 1866 r. z polecenia władz carskich nastąpiła zmiana w administracji kościelnej. Parafię w Małym Płocku odłączono od dekanatu łomżyńskiego i przyłączono do

¹⁶ Archiwum Diecezjalne w Łomży (dalej: ArŁm), sygn. I 304, k 10–11, 30.

¹⁷ *Rocznik jubileuszowy Diecezji Łomżyńskiej 2000*, Łomża 2000, s. 52; J. Skarbek, *Diecezja Płocka w latach 1795–1831*, [w:] *Studia Płockie*, 1975, t. 3, s. 257.

¹⁸ *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecensi sejnensi A.D. 1829, 1831, 1833*.

¹⁹ ArŁm, sygn. I 310, k. 1, 20.

²⁰ ArŁm, sygn. I 308.

nowo powstałego dekanatu kolneńskiego²¹. W 1874 r. parafia liczyła 6443 wiernych²². Wydawane co roku *Elenchusy* umożliwiają poznanie ogólnej liczby parafian. W 1876 r. było ich 6521. Rok później liczba wzrosła do 7013, a w 1878 r. parafia liczyła 7935 osób. W 1881 r. było 8182 osoby, w 1884 r. 8812 osób. W kolejnym roku parafia liczyła 8898 osób. Ich liczba wzrosła do 8900 osób w 1886 r. Dwa lata później liczba parafian przekroczyła 9000 i w 1888 r. było ich 9043 osoby. Już w 1892 r. liczba parafian wyniosła 9087 osób, a w następnym roku 9091 osób. Liczba parafian stopniowo wzrastała. W 1895 r. liczyła 9105 osób. Pod koniec XIX wieku liczba parafian wynosiła 9126 osób²³. W 1899 r. parafia liczyła około 9105 wiernych²⁴.

W 1900 r. do parafii należały wsie: Mały Płock, Aleksiejówka, Kołaki Strumienie, Kołaki Wietrzychowo, Rogienice Wypychy, Rogienice Pasieczne, Rogienice Wielkie, Drożęcın Lubiejewo, Włodki, Chłudnie, Waški, Popki, Śmiarowo, Kraski, Mściwuje, Cwaliny Duże, Cwaliny Małe, Kupnina, Rudka Skrodza, Piasutno Żelazne, Piasutno Chaberki, Piasutno Kuzie, Gietki, Niksowizna, Łosewo, Kąty, Janowo, Borkowo, Rakowo Chmielewo, Rakowo Podlesie, Rakowo folwark, Zalesie, Budy Kozłówka, Budy Żelazne, Wygrane i Krukówka. Razem 36 miejscowości²⁵. Do 1905 r. liczba wsi należących do parafii uległa zmianie. Do starych przybyły nowe: Piasutno Dymki, Piasutno Trzcinki, Piasutno Ludwy, Piasutno Łabianki i Rakowo Nowe²⁶.

Przed wybuchem pierwszej wojny światowej w parafii w Małym Płocku mieszkało ogółem 9034 parafian²⁷.

W 1918 r. z parafii Mały Płock wydzielono dwie nowe parafie: w Łosewie i Borkowie. Parafię pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Łosewie erygował bp sejneński Romuald Jałbrzykowski. Do nowo utworzonej parafii przyłączono Janowo, Niksowiznę, Rudę Skrodę i Gietki, które odłączono od parafii w Małym Płocku. Natomiast parafia w Borkowie została erygowana pw. Trójcy Przenajświętszej. przyłączono do niej Borkowo razem z koloniami²⁸.

W 1919 r. do parafii Mały Płock należały wsie: Aleksiejówka, Budy Kozłówek, Budy Żelazne, Cwaliny Duże, Cwaliny Małe, Chłudnie, Włodki, Drożęcinek folwark, Drożęcın, Kąty, Rakowo Nowe, Rakowo Stare, Rakowo folwark, Rakowo Zalesie, Rogienice Wielkie, Wypychy, Piaseczne, Kołaki Strumienie, Kołaki Wietrzychowo, Kupnina, Popki, Śmiarowo, Rudka Skroda, Waški, Wygrane, Mściwuje, Krukówka i Mały Płock. W tym samym roku podano, że parafii mieszkało 5000 wiernych²⁹.

²¹ W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 19.

²² *Ordi Divini Officii ad seum universi cleri saecularis Dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis A.D. 1874*, s. 83.

²³ *Elenchus* od 1875 do 1900 roku.

²⁴ *Gazeta Święteczna*, 1899, nr 989, s. 6.

²⁵ ArŁm, sygn. II 159, k. 116v.

²⁶ ArŁm, sygn. I 305,

²⁷ *Elenchus A.D. 1911*, s. 68.

²⁸ *Rocznik jubileuszowy Diecezji Łomżyńskiej*, s. 223–224, 236–237.

²⁹ ArŁm, akta nowe.

28 października 1925 r. papież Pius XI bullą „Vixdum Poloniae unitas” z obszarów diecezji sejneńskiej wydzielił diecezję łomżyńską. Do nowej diecezji przyłączono dekanat kolneński razem z parafią w Małym Płocku³⁰. Liczba parafian stopniowo wzrastała i już w 1927 r. było 5412 osób. W 1934 roku liczba mieszkańców parafii wzrosła do 6384 osób, w tym katolików 6279 mieszkało w 1053 domach. Natomiast w 1937 r. w parafii mieszkało 6648 osób, w tym katolików 6543, wyznania mojżeszowego 100 i pięciu protestantów. Liczba ta uległa zmianie, gdy na prośbę mieszkańców Korzeniste kolonia z 29 marca 1938 r. decyzją z 1 kwietnia 1939 r. miejscowość została oddzielona od parafii w Porytym i przyłączona do parafii w Małym Płocku. Jednocześnie miejscowość Rudka Skroda została oddzielona od parafii w Małym Płocku i przyłączona do parafii w Łosewie³¹.

W 1956 r. parafia w Małym Płocku, która należała do dekanatu kolneńskiego, liczyła 6115 dusz. Natomiast w 1963 r. w parafii mieszkało 6450 osób. W 1970 r. parafia liczyła 5543 wiernych³².

Mieszkańcy kolonii Nagórki w parafii Piątnica pismem z 15 sierpnia 1970 r., skierowanym do kurii diecezjalnej w Łomży, prosili o odłączenie od parafii w Piątnicy i przyłączenie do parafii w Małym Płocku. Po rozpatrzeniu sprawy kuria wydała pozytywną opinię w piśmie z 21 września. 7 października o decyzji poinformowano Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku. Prezydium pismem z 20 października nie zgłosiło zastrzeżeń co do zmiany granic parafii. Dekret bp łomżyńskiego Mikołaja Sasinowskiego wyrażający zgodę został wydany 28 października 1970 r.³³.

W 1974 r. do spowiedzi wielkanocnej przystąpiły 4234 osoby. Natomiast w 1977 r. w spowiedzi uczestniczyło 4300 osób. Kilka lat później – w 1983 r. – parafia liczyła 5325 wiernych.

1 lipca 1993 r. bp łomżyński Juliusz Paetz erygował w Kątach wydzieloną z parafii Mały Płock nową parafię pw. Najświętszej Marii Panny Ostrobramskiej Matki Miłosierdzia. Do tej parafii przyłączono miejscowości Kąty i Cwaliny Duże³⁴.

W 1992 r. w diecezji łomżyńskiej został przeprowadzony nowy podział. Powstały nowe dekanaty, w tym dekanat w Piątnicy. Parafia w Małym Płocku została odłączona od dekanatu kolneńskiego i przyłączona do dekanatu piątnickiego. W 1997 r. w parafii mieszkało 3400 osób. W 2000 r. do parafii oprócz Małego Płocka należały miejscowości: Budy Kozłówka, Budy Żelazne, Chłudnie, Cwaliny Małe, Drożęciny Lubiejewo, Kołaki Strumienie, Kołaki Wietrzychowo, Krukówka, Kupnina, Mściwuje,

³⁰ W. Jemielity, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej, i diecezji łomżyńskiej*, [w:] *Studia Łomżyńskie*, 1989, t. 2, s. 170.

³¹ ArŁm, akta nowe.

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ *Rocznik jubileuszowy Diecezji Łomżyńskiej*, s. 225–226.

Popki, Rakowo Nowe, Rakowo Stare, Rogienice Kolonie, Rogienice Piaseczne, Rogienice Wielkie, Rogienice Wypychy, Śmiarowo, Waśki, Włodki, Wygrane i Zalesie³⁵.

2. Cmentarze w Małym Płocku

W 1999 roku proboszczem w Małym Płocku został ks. kanonik Jan Wiesław Modzelewski. Interesując się przeszłością powierzonych Mu kościoła i parafii zlecił Pracowni Dokumentacji Mari Przytockiej w Olsztynie opracowanie dokumentacji historycznej³⁶.

Cmentarz przykościelny

Teren położony wokół kościoła był przeznaczany na miejsce ostatniego pochówku parafian, chowanych bezpośrednio w ziemi. Groby nie były trwałe i po pewnym czasie na tym samym miejscu chowano innego zmarłego. Kości odsłonięte przy kopaniu, składano w kostnicy (ossorium) i ponownie chowano w pobliżu kościoła.

Do obowiązków każdego proboszcza należała troska o wygląd i stan cmentarza, jego ogrodzenia i stojących na nim budowli. Pierwsze dokładniejsze informacje o nekropolii, zabudowie i ogrodzeniu znajdujemy w wizytacji przeprowadzonej w 1609 r. Czytamy w niej, że cmentarz był ogrodzony częściowo murem kamiennym i płotem drewnianym. W pobliżu kościoła stała drewniana dzwonnica z czterema dzwonami, które według wizytatora były „odpowiedniej wielkości”. W pewnej odległości od budowli sakralnej stała drewniana kostnica służąca jako skład wydobywanych kości. Jej stan, według zapisów z wizytacji, był dobry³⁷. Staraniem kolejnych proboszczów: Stanisława Janczewskiego i Jakuba Konopki w miejscu zniszczonego już drewnianego ogrodzenia otaczającego cmentarz postawiono nowy mur kamienny. W niewiadomych okolicznościach jeden z czterech dzwonów z dzwonnicy został zabrany. W czasie kolejnej wizytacji w 1647 r. w drewnianej dzwonnicy wisały już tylko trzy dzwony. Wszystkie budowle stojące na cmentarzu były w dobrym stanie³⁸.

W czasie wojny polsko-szwedzkiej 1656 r. przebywające w Małym Płocku wojska szwedzkie i tatarskie spowodowały zniszczenia budowli na cmentarzu przykościelnym – drewnianej dzwonnicy oraz kostnicy. Po wydarzeniach wojennych w celu zabezpieczenia cmentarza cały teren przy kościele otoczono murem z dwiema bramami.

³⁵ *Rocznik jubileuszowy Diecezji Łomżyńskiej*, s. 427.

³⁶ A. Paraf., w Małym Płocku, Kościół pw. Znalezienia Krzyża św. w Małym Płocku, oprac. M. Przytocką przy współudziale Z. Morawskiego i K. Pacuskiego, Olsztyn 2003, maszynopis.

³⁷ ADP, AW, nr 10, k. 122v–123.

³⁸ ADP, AW, nr 47, k. 410.

Staraniem proboszcza Jana Modzelewskiego do 1680 r. zbudowano nową drewnianą dzwonnice. Jej dach pokryto gontem. Zawieszono też dwa dzwony. Równocześnie postawiono nową kostnicę, która otrzymała dobre pokrycie dachowe³⁹.

W czasie pożaru kościoła w początkach XVIII w. ponownie zostało zniszczone ogrodzenie cmentarza. Ten sam los spotkał stojące tam budowle: dzwonnice z dzwonami i kostnicę⁴⁰. Staraniem nowego proboszcza (był nim od 1714 r. Grzegorz Buczyński) przy pomocy parafian postawiono nową dzwonnice i kostnicę. Jednak jeszcze w 1740 r. cmentarz przykościelny nie miał całego ogrodzenia. Wizytujący kościół dziekan wizneński i proboszcz małopłocki Jakub Sokołowski zapisał, że w kilku miejscach zniszczenia ogrodzenia były zbyt widoczne. Natomiast większych uszkodzeń nie posiadała drewniana dzwonnica. W czasie wizytacji wisiał tylko jeden dzwon. Również stan stojącej obok kostnicy był dobry⁴¹.

Ze względu na brak dokumentów nie wiemy, jak o cmentarz i stojące na nim budowle troszczył się ówczesny proboszcz Paweł Kurzątkowski. Wiadomo natomiast, że kolejny proboszcz Wojciech Świderkowski – pełnił tę funkcję od 1774 r. – postawił nowe ogrodzenie cmentarza i wystawił w pobliżu kościoła nowe budowle. Według wizytacji przeprowadzonej w 1781 r. teren całego cmentarza miał „porządne” ogrodzenie, w którym znajdowały się trzy wejścia. Jedno z nich było większe, pozostałe dwa mniejsze. We wszystkich zamontowano drzwi na zawiasach, zamykane na klamki. Drewniana dzwonnica postawiona przy drodze na cmentarz miała dach nakryty kleńcem sosnowym. Znajdujące się w niej podłoga, pułap i schody prowadzące do wyższej kondygnacji były w dobrym stanie. W środku dzwonnicy wisiały dwa dzwony, o ich fundatorach i poświęceniu brak jest zapisów. Drzwi zabezpieczające wejście do dzwonnicy zamykano na skobel. Po drugiej stronie kościoła postawiono nową drewnianą kostnicę z dachem krytym dranicami. Na szczycie dachu zamontowano wykonany przez parafian wielki drewniany krzyż⁴².

W końcu XVIII w. stan ogrodzenia, a także budowli stojących na cmentarzu, uległ znacznemu pogorszeniu. W przeprowadzonej w 1801 r. wizytacji czytamy nie tylko o zniszczeniu, lecz nawet o obaleniu drewnianego ogrodzenia. Również w złym stanie była stara dzwonnica z dwoma dzwonami. Podwaliny całej budowli były zgnite i wymagały natychmiastowej wymiany. Do zabezpieczenia dzwonnicy, którą podbito dranicami, przystąpił komendarz Franciszek Zaleski. Brak było kostnicy na skład kości⁴³.

³⁹ AAWO, AK, Varia 10, k. 26–26v.

⁴⁰ ADP, AW, nr 260, k. 26.

⁴¹ ADP, AW, nr 263, k. 163.

⁴² ADP, AW, nr 300, k. 655.

⁴³ ArŁm, sygn. I 597.

Staraniem kolejnego administratora kościoła, był nim od 1814 r. Jakub Filochowski, cmentarz przykościelny otrzymał nowe ogrodzenie z tartych bali, w którym znajdowała się jedna brama i cztery furtki. Na cmentarzu nadal stała stara drewniana dzwonnica z dachem krytym gontem. W środku wisiały dwa dzwony różnej wielkości. Z powodu braku kostnicy wydobyte kości składano w dolnym pomieszczeniu dzwonnicy. 24 VI 1815 r. nagromadzone kości pochowano na cmentarzu przykościelnym naprzeciw drzwi dzwonnicy. Wobec braku miejsca w dzwonnicy na skład wydobywanych kości postawiono po stronie lewej kościoła nową drewnianą kostnicę. Prace sfinansował proboszcz Jakub Filochowski. Sama dzwonnica, a także kościół, w czasie przeprowadzania wizytacji w 1821 r. wymagała remontu⁴⁴.

Ze względu na zły stan dzwonnicy proboszcz Jakub Filochowski w 1833 r. postawił od południa po lewej stronie kościoła nową drewnianą dzwonnice, w której zawieszono dwa dzwony przeniesione ze starej budowli. Dalsze prace przy cmentarzu realizował po 1835 r. nowy proboszcz Juliusz Kulesza. Mając na uwadze stan i zabezpieczenie cmentarza, proboszcz razem z członkami dozoru kościelnego zlecił wykonanie kosztorysu obejmującego obmurowanie cmentarza. 23 kwietnia 1839 r. kosztorys razem z innymi koniecznymi dokumentami przesłano do zatwierdzenia komisji rządowej. W wizytacji przeprowadzonej w maju 1839 r. zapisano, że naprawy wymagało postawione z bali ogrodzenie cmentarza przykościelnego. Znajdujące się w nim pięć bramek dobrze chroniły wejście na teren przykościelny. Natomiast żadnych prac remontowych nie wymagała stojąca na cmentarzu dzwonnica z dwoma dzwonami⁴⁵.

Jednak realizacji projektowanych prac przy ogrodzeniu nie sprzyjały władze państwowe, które poprzez domaganie się coraz to innych dokumentów odsuwały wykonanie ich na dalszy plan. Kolejny proboszcz Franciszek Sakowicz (pełnił swe obowiązki w latach 1857–1879) starał się utrzymać cmentarz i stojące na nim budowle w jak najlepszym stanie. Dalszym pracom stanęła na przeszkodzie choroba proboszcza.

Staraniem księdza wikariusza, a zarazem administratora parafii Franciszka Tomkiewicza na placu położonym za drogą wiejską, oddzielającą stary kościół rozpoczęto budowę nowego murowanego kościoła. W czasie budowy od 1877 r. ogrodzenie cmentarza przykościelnego zostało częściowo rozebrane. Stojąca przy starym drewnianym kościele dzwonnica była w tym czasie także stara i już znacznie pochylona. Wisiały w niej trzy dzwony, z których dwa były mniejsze i jeden większy. Dzwony te po zakończeniu prac budowlanych zabrano i zamontowano na wieży nowego kościoła. Kolejni wizytatorzy w spisywanych dokumentach nie uwzględniali dalszych losów placu, na którym znajdował się pierwszy cmentarz przykościelny. Wiadomo, że do czasów opracowywania dokumentacji w 2003 r. obszar ten nie został zabudowany.

⁴⁴ ArŁm, sygn. I 304, k. 3.

⁴⁵ ArŁm, sygn. I 310, k. 4; sygn. I 305, k. 157.

Plac przy kościele

Po ukończeniu prac budowlanych w 1883 r., teren wokół nowego murowanego kościoła otoczono i zabezpieczono murem wykonanym częściowo z kamienia. W protokole przekazywania parafii z 27 VII 1890 r. zapisano o ukończeniu prac przy wejściu do kościoła⁴⁶. Po 1899 r. proboszcz Kazimierz Stepszys przystąpił do naprawy ogrodzenia okalającego teren przykościelny. W naprawionym ogrodzeniu zamontowano żelazną bramę⁴⁷.

16 IX 1900 r. dziekan kolneński Wincenty Kuderkiewicz przeprowadził wizytację parafii w Małym Płocku. W zachowanych aktach, spisanych piękną łąciną, czytamy, że mur kamienny otaczający teren kościoła był w dobrym stanie. Od góry został zabezpieczony pokryciem ceglany. Miał trzy wejścia: jedno większe (żelazna brama) i dwa mniejsze (żelazne furtki)⁴⁸.

Brak dokumentów uniemożliwia poznanie stanu ogrodzenia kościoła po zakończeniu pierwszej wojny światowej. Tylko lapidarne informacje poświadczają, że tak jak kościół, zostało w dużej części zniszczone. Proboszcz Michał Gawialis przystąpił do odbudowy kościoła oraz ogrodzenia cmentarnego. Prace te kontynuował jego następca Franciszek Łapiński. W IV 1930 r. Stanisław Zabłocki miał przystąpić do stawiania nowego muru. Prace trwały dość długo, jeszcze w 1932 r. zwożono potrzebny materiał. W 1933 r. nowym proboszczem został Tadeusz Ciborowski. W zachowanym protokole czytamy, że odbudowywany kościół stał na placu ogrodzonym murem z kamienia jeszcze nie przykrytym. Pod koniec 1934 r. wapno złożone w dołach na placu Konstantego Kamińskiego przeniesiono do dołów wykopanych po stronie zachodniej kościoła. Stare doły po wapnie zasypano. Na wiosnę rada parafialna razem z proboszczem zamierzała przystąpić do zabezpieczenia muru przy kościele, którego łączna długość wynosiła 258 m. Koszt robocizny wyliczono na 70 zł. W zachowanych aktach zapisano nazwiska Teofila i Czesława Karasińskich zatrudnionych przy pracach murarskich. Jeszcze w VIII 1937 r. prace przy zabezpieczeniu ogrodzenia przykościelnego nie zostały ukończone. Powodem było, że wejście postanowiono wykonać na wzór wejścia do kościoła Świętego Krzyża w Warszawie. Na cokole stanowiącym ścianę dla stopni od strony ulicy planowano postawić odlaną w brązie figurę Chrystusa Zbawiciela. Metal miał pochodzić z darów parafian. W VIII 1937 r. zamówiono u rzeźbiarza sosnową figurę Chrystusa Zbawiciela. Miała posłużyć do późniejszego wykonania odlewu. W tym samym czasie Franciszek Rydzewski wykonał stopnie do wejścia na teren przykościelny. Po ich wykonaniu rozpoczął prace przy cokole pod figurę Chrystusa Zbawiciela⁴⁹.

⁴⁶ ArŁm, sygn. I 305, k. 493—660.

⁴⁷ *Gazeta Świąteczna*, 1899, nr 989, s. 6.

⁴⁸ ArŁm, sygn. II 159, k. 116.

⁴⁹ A. Paraf. w Małym Płocku, Księga protokołów zebrań rady parafialnej.

Realizację dalszych prac wstrzymał wybuch i działania II wojny światowej. O wyglądzie otoczenia kościoła w Małym Płocku dowiadujemy się z przeprowadzonej 30 VII 1946 r. wizytacji, w której zapisano o konieczności przeprowadzenia prac remontowych przy ogrodzeniu. Staraniem proboszcza Czesława Rydzewskiego w miejscu zniszczonego ogrodzenia oddzielającego kościół od ulicy miano postawić nowy mur z granitu. Naprawiono obie bramy zabezpieczające wejście⁵⁰.

Kolejny proboszcz Józef Borawski, pełniący swe obowiązki od 1953 r., po 1956 r. przystąpił do prac na terenie wokół kościoła. Prowadzące doń schody wyremontowano, a przed głównym wejściem położono płyty chodnikowe. W aktach wizytacji biskupiej przeprowadzonej w 1963 r. zapisano, że kamienne ogrodzenie cmentarza przykościelnego wymagało naprawy. Nowy proboszcz Bronisław Hajkowski w czasie swojej pracy w Małym Płocku kilkakrotnie przeprowadzał prace remontowe przy ogrodzeniu wokół kościoła⁵¹.

Wizytujący kościół w 1971 r. bp łomżyński Mikołaj Sasinowski w zaleceniach powizytacyjnych poradził zniwelować teren, a wokół samego kościoła położyć chodnik procesjonalny. Zalecenia powizytacyjne realizował już kolejny proboszcz Henryk Pogorzelski. W wizytacji w 1977 r. czytamy o niezłym stanie kamiennego muru otaczającego kościół. Według wizytatora wymagał jednak pewnych poprawek i ogólnej kosmetyki. W późniejszych dokumentach brak jest wzmianek o realizacji prac przy ogrodzeniu. Dopiero w przeprowadzonej 1983 r. wizytacji pasterskiej czytamy o konieczności wykonania „ogólnej kosmetyki muru”. Proboszcz Jerzy Śleszyński, pełniący obowiązki od 1992 r., przy wsparciu parafian przystąpił do remontu muru wokół kościoła i znajdujących się w nim bram. Po zabezpieczeniu fundamentów kościoła teren przykościelny został zdrenowany. Wokół samego kościoła położono nowy chodnik do procesji.

W 2000 r. staraniem nowego proboszcza, był nim od IX 1999 roku Jan Wiesław Modzelewski, ustawiono w pobliżu kościoła nowy krzyż misyjny. Potrzebne drewno – dąb przekazał Mariusz Paclawski. Drewno przetarto w tartaku w Małym Płocku za zgodą właściciela Antoniego Karwowskiego. Inny mieszkaniec parafii Włodzimierz Borys wykonał krzyż⁵².

⁵⁰ ArŁm, akta nowe.

⁵¹ A. Paraf., w Małym Płocku, Księga protokołów zebrań rady parafialnej; tamże, Akta wizytacji dziekańskich i biskupich.

⁵² ArŁm, akta nowe; A. Paraf. w Małym Płocku, Akta wizytacji dziekańskich i pasterskich; tamże, Ogłoszenia parafialne z lat 1994–1999.

Cmentarz grzebalny

Dopiero w początkach XVIII w. na gruncie położonym za wsią – Mały Płock – wytyczono cmentarz grzebalny. Nowy cmentarz założono na rzucie kwadratu długości i szerokości 85 łokci. W 1816 r. staraniem proboszcza Jakuba Filochowskiego cały teren ogrodzono murem z kamieni polnych łączonych na mech. Wejście na cmentarz prowadziło przez jedną bramę⁵³.

Obszar cmentarza już w latach trzydziestych XIX w. był za mały i nie wystarczał do pochówku. Mając na uwadze poszerzenie powierzchni cmentarza, proboszcz Juliusz Kulesza razem z radą parafialną rozpoczął starania o pozyskanie potrzebnego gruntu. 16 IV 1838 r. spisano protokół, z którego dowiadujemy się, że w celu powiększenia cmentarza miano nabyć grunt położony w jego sąsiedztwie długości 13 prętów i 4 pręcików oraz szerokości 5 prętów. Łączna powierzchnia cmentarza po powiększeniu miała wynosić 67 prętów kwadratowych. Na zlecenie proboszcza Juliusza Kuleszy opracowano kosztorys (anszług kosztów) na postawienie nowego obmurowania cmentarza. 23 IV 1839 r. potrzebne dokumenty wysłano do zatwierdzenia. Po otrzymaniu zezwoleń proboszcz i parafianie przystąpili do realizacji założeń. W V 1839 r. wizytujący kościół napisał, że ogrodzenie cmentarza „kamieniami obrakowane z bramą drewnianą z zamknięciem dobrym” nie wymagało napraw. W oddzielnym miejscu chowano zmarłe bez chrztu dzieci⁵⁴.

Proboszcz Franciszek Sakowicz pismem z 25 X 1865 r. poinformował biskupa, że w latach 1863 i 1864 dołączono do cmentarza trzecią część położonego obok pola. Całość została już ogrodzona. Tylko samo miejsce pochówku zmarłych nie zostało jeszcze poświęcone. Zezwolenie na przeprowadzenie uroczystego poświęcenia otrzymał proboszcz 2 XI 1865 r.⁵⁵

Zajęcie się administratorem Franciszkiem Tomkiewiczem budową nowego kościoła odsunęło na dalszy plan sprawę stanu ogrodzenia cmentarza. Dopiero w 1880 r. przystąpiono do usunięcia powstałych zniszczeń. U wejścia na teren cmentarza zamontowano nowe drewniane drzwiczki⁵⁶. Po 1883 r. na cmentarzu pochowano księdza Arch. Parszelona, byłego kapucyna z Grabowa, który od 1878 r. był rezydentem w Małym Płocku⁵⁷.

W 1890 r. kamienne ogrodzenie cmentarza było nadal w dobrym stanie⁵⁸. W piśmie z 7 X 1891 r. proboszcz Kazimierz Stepszys poinformował biskupa o podjętych staraniach, mających na celu dalsze powiększenie terenu cmentarza. Dlatego z banku podjęto 600 rubli – zgromadzone przez poprzednich proboszczów.

⁵³ ArŁm, sygn. I 304, k. 3.

⁵⁴ ArŁm, sygn. I 305, k. 157; sygn. I 310, k. 4–5.

⁵⁵ ArŁm, sygn. II 330, k. 238.

⁵⁶ ArŁm, sygn. I 305, k. 611.

⁵⁷ *Elenchus universi cleri A.D. 1878*, k. 24; *Elenchus A.D. 1881*, k. 32.

⁵⁸ ArŁm, sygn. I 305, k. 661.

Za nie kupiono grunt od Michała Żukowskiego i postawiono nowy mur kamienny kładziony na wapno. Prośba o pozwolenie na pobenedyktowanie cmentarza została proboszczowi udzielona⁵⁹. Uroczystość poprowadził w 1899 r. proboszcz Kazimierz Stepszys⁶⁰.

W 1900 r. cmentarz ogrodzony był murem kamiennym z bramą i furtką żelazną będącymi w dobrym stanie. Staraniem proboszcza Kazimierza Stepszysa na gruncie cmentarnym zasadzono drzewa. Cały teren według wizytatora dziekana kolneńskiego Wincentego Kuderkiewicza był dobrze utrzymany⁶¹.

W czasie I wojny światowej ogrodzenie cmentarza zostało zniszczone przez okopy. Jeszcze w 1919 r. widoczne były ślady zniszczeń. Proboszcz Michał Gawialis starał się wykorzystać zgromadzony materiał do odbudowy zniszczonego ogrodzenia⁶². Mimo licznych obowiązków, które wiązały się z odbudową kościoła i całego beneficjum, proboszcz Franciszek Łapiński interesował się również stanem i wyglądem cmentarza. Po objęcia w 1933 r. probostwa przez Tadeusza Ciborowskiego prace przy ogrodzeniu były nadal realizowane. Zostały wytyczone ścieżki, usunięto zarastające teren krzaki. Mur kamienny ogradzający najstarszą część cmentarza wymagał tylko małych napraw i pokrycia całości. Natomiast ogrodzenie nowszej części było bardziej zniszczone. Kamienie ułożone w wał wymagały staranniejszego umocowania. Na posiedzeniu rady parafialnej 8 V 1934 r. poruszono sprawę braku materiałów (kamieni) potrzebnych do postawienia całego ogrodzenia cmentarza. Postanowiono rozebrać mur oddzielający posesję parafialną od działki rządowej, która graniczyła z ogrodem parafialnym. Uzyskany w ten sposób materiał miano przeznaczyć na dokończenie prac. Część kamieni mieli dostarczyć parafianie, resztę planowano uzyskać z rozebranego muru najstarszej części cmentarza grzebalnego. Ustalono, że przyszłe prace miały polegać na „wyrównaniu muru do poziomu, wyćwiekowaniu, obrzuceniu wapnem i nakryciem jednolitą płytą cementową z okapikami, którą trzeba zatrzeć czystym cementem”. Przyszły wykonawca miał zostać wybrany poprzez przeprowadzoną licytację „in minus”. O terminie licytacji postanowiono zawiadomić: Stanisława Zabłockiego, Rydzewskiego i Józefa Karasińskiego z Małego Płocka oraz Dardzińskiego z Bud Żelaznych. Ustalono, że stawka nie mogła przekraczać 1 zł za metr bieżący muru przy jego naprawie, natomiast przy rozbiórce i ponownemu wzniesieniu 2 zł za metr. Parafianin – robotnik niefachowy miał odpracowywać zaległe raty albo otrzymać gotówkę. Rada nie zgadzała się na zatrudnienie stałych pracowników, ponieważ jak zapisano „tacy są mało wydajni w pracy”. 10 V odbyła się licytacja, którą wygrał Józef Karasiński z Małego Płocka, podając stawkę 50 gr za metr bieżący ogrodzenia. Współpracowali z nim Rydzewski i Bolesław Paliwoda z trzema stałymi robotnikami i odrabiającymi raty. Do posiedzenia rady 6 VI wyre-

⁵⁹ ArŁm, sygn. II 330, k. 548.

⁶⁰ *Gazeta Świąteczna*, 1899, nr 989, s. 6.

⁶¹ ArŁm, sygn. II 159, k. 116.

montowano 20,5 m muru i wykończono 180 m muru. Sprzęt, z którego korzystano, został zakupiony wcześniej do odbudowy kościoła. 6 VI 1934 r. odbyło się spotkanie członków rady, w którym udział wzięli: Józef Karasiński, Rydzewski i Bolesław Paliwoda. Na propozycję przedłużenia kontraktu po cenie 1 zł za metr nie wyrazili zgody. 23 VII prace przy ogrodzeniu cmentarza zostały przerwane. Wznowiono je na początku września. W trakcie prac wykonano 409,2 m ogrodzenia. Przetarg na dokończenie ogrodzenia wygrał Bolesław Paliwoda, który zgodził się pracować na tych samych warunkach, tj. 50 gr. od metra przy wykończeniu starego muru i 1 zł 30 gr. za metr przebudowy ogrodzenia. Ze 152 m ogrodzenia – 66 m to był stary mur i 186 m do przebudowy. Łączna długość muru do remontu wynosiła 561 m. Na posiedzeniu 16 X 1934 r. członkowie rady postanowili przystąpić do uporządkowania cmentarza. Planowano wykarczować stare drzewa, pozostawiając jedynie modrzewie i brzozy przy murze. Drewno pozyskane z wycinki postanowiono sprzedać po cenie miejscowej. Za gałęzie brano od 1,50 do 2 zł za kupkę. Za wycięte drewno uzyskano 218,50 zł. Natomiast zarosła przeznaczono na opał dla proboszcza, który zapłacił 35 zł. Część drewna zachowano i złożono u proboszcza, z przeznaczeniem na meble do kościoła. Prace ukończono do 27 XI. Pozostałe roboty planowano dokończyć następnego roku. Po przeprowadzeniu wycinki naprawiono krzyż, który osunął się z pękniętego kamienia z grobu księdza Franciszka Sakowicza. Jednocześnie zobowiązano proboszcza Tadeusza Ciborowskiego do zbierania funduszy potrzebnych na postawienie pomnika zmarłemu w 1923 r. proboszczowi Michałowi Gawialisowi.

Zainteresowany rozwojem jedwabnictwa, proboszcz zaproponował posadzenie na miejscu wyciętych drzew morwy do hodowli jedwabników. Na posiedzeniu rady 22 II 1935 r. propozycję tę przyjęto i zobowiązano do jej realizacji proboszcza. W III proboszcz Tadeusz Ciborowski za 37,50 zł zakupił w więzieniu w Łomży potrzebne sadzonki drzewek morwowych, które zasadzono na cmentarzu. Wiosną 1935 r. Bolesław i Stanisław Paliwodowie przystąpili do zakończenia prac przy ogrodzeniu cmentarnym. Zauważone usterki miał usunąć Stanisław Zabłocki. W 1937 r. proboszcz postawił na cmentarzu pomnik księdzu Michałowi Gawialisowi. Uroczystość poświęcenia poprowadził dziekan z Jedwabna Marian Szumowski⁶².

Realizację dalszych prac uniemożliwił wybuch wojny we wrześniu 1939 r. W dokumentach z tamtego okresu brak jest zapisów o jakichkolwiek pracach naprawczych. O stanie i wyglądzie cmentarza dowiadujemy dopiero z przeprowadzonej 30 VII 1946 r. wizytacji kościoła i całego beneficjum. Według wizytatora mur kamienny ogradzający cmentarz wymagał naprawy. Zajęty pracami przy kościele i jego ogrodzeniu, proboszcz Czesław Rydzewski starał się prowadzić prace przy

⁶² ArŁm, akta nowe.

⁶³ A. Paraf. w Małym Płocku, Księga protokołów zebrań rady parafialnej; tamże, Księga główna rachunków: ArŁm, Akta nowe.

ogrodzeniu cmentarza. W protokole przekazania parafii z 1950 r. czytamy o naprawie bramki zabezpieczającej wejście na cmentarz⁶⁴. Obecny na posiedzeniu rady 30 VII 1950 r. nowy proboszcz Stanisław Zaremba poruszył sprawę drogi, która prowadziła z terenu przykościelnego na cmentarz grzebalny. Uchwałą rady postanowiono drogę poszerzyć, wyrównać i wysypać żwirem. Prace zostały zakończone w tym samym roku. Z zebranych funduszy zakupiono dzwon zw. sygnarek, który zamontowano na terenie cmentarza. Uchwałą rady parafialnej z 29 XII 1952 r. postanowiono przeprowadzić na terenie cmentarza prace porządkowe: wytyczyć kwatery i oczyścić zarośnięte aleje. Realizację prac przewidziano na marzec następnego roku⁶⁵.

Kolejni proboszczowie w Małym Płocku dbali o wygląd i ogrodzenie cmentarza grzebalnego. W miarę posiadanych środków przeprowadzali remonty samego ogrodzenia i wycinkę zarastających teren drzew i krzaków. Wizytujący kościół w 1971 r. bp łomżyński Mikołaj Sasinowski nakazał oczyszczenie cmentarza z drzew. Założenia powizytacyjne realizował kolejny proboszcz Henryk Pogorzelski. W wizytacji przeprowadzonej w 1977 r. czytamy o niezłym stanie ogrodzenia oraz bramy, zauważono brak kaplicy cmentarnej. Nie było porządku w rozmieszczeniu mogił. Według wizytatora widoczna była samowola parafian, którzy ponadto zaśmiecali cmentarz. W dokumentach czytamy o realizacji prac na terenie cmentarza i przy jego ogrodzeniu. W sierpniu 1980 r. wykopano studnię. Wizytujący parafię w 1983 r. bp łomżyński Tadeusz Zawistowski zauważył i zapisał w aktach brak kaplicy grzebalnej i informację o zaśmiecaniu cmentarza⁶⁶.

Nowy proboszcz, był nim od 1992 r. Jerzy Śleszyński, oprócz remontu kościoła rozpoczął oczyszczenie cmentarza. Parafianie wycięli stare drzewa, które starto na deski w miejscowym tartaku. Uzyskany materiał został zużyty w trakcie remontu świątyni. Proboszcz Jan W. Modzelewski, opiekujący się od IX 1999 r. kościołem i parafią, zainteresował się również stanem cmentarza grzebalnego. Ta sprawa oraz powiększenie cmentarza i położenie chodnika asfaltowego prowadzącego od kościoła do cmentarza była tematem spotkania proboszcza z członkami rady parafialnej 26 XII. Wyznaczone i zaproponowane prace zrealizowano w 2000 r.⁶⁷. W 2001 r. Andrzej Męczkowski napisał pracę magisterską o cmentarzu parafialnym w Małym Płocku⁶⁸.

⁶⁴ ArŁm, Akta nowe; A. Paraf. w Małym Płocku, Protokoły zdawczo-odbiorcze parafii.

⁶⁵ A. Paraf. w Małym Płocku, Księga protokołów zebrań rady parafialnej.

⁶⁶ ArŁm, Akta nowe; A. Paraf. w Małym Płocku, Akta wizytacji dziekańskich i pasterskich.

⁶⁷ A. Paraf. w Małym Płocku, Ogłoszenia parafialne z lat 1994–1999, 1999–2000.

⁶⁸ A. Paraf. w Małym Płocku, A. Męczkowski, *Cmentarz parafialny w Małym Płocku. Studium historyczno-liturgiczne*. Praca magisterska napisana na seminarium z liturgiki pod kierunkiem ks. dr. Jana Sołowianiuka. Uniwersytet Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa 2001, maszynopis.

3. Cmentarze w Miastkowie

W 1998 r. nowym proboszczem w Miastkowie został ks. kanonik mgr Kazimierz Dochód. Interesując się dziejami kościoła i parafii zlecił Pracowni Dokumentacji Mari Przytockiej opracowanie dokumentacji historycznej⁶⁹.

Cmentarz przykościelny

Nie wiemy obecnie, jaka była powierzchnia terenu przylegającego do kościoła, a przeznaczonego na pochówki zmarłych. Według późniejszych wizytacji miała to być działka pola⁷⁰. Na niej prócz kościoła, w pewnej odległości od niego, została postawiona drewniana dzwonnica, w której zawieszono trzy dzwony. Kostnicę, także drewnianą, wybudowano w pewnej odległości od kościoła, od którego oddzielały ją drzewa. Budowle te stały, gdy parafią w 1565 r. opiekował się proboszcz Kasper Konieczki⁷¹.

Braki w dokumentach uniemożliwiają odtworzenie stanu budowli stojących na cmentarzu w XVI w. Troszczył się o nie od ośmiu lat wikariusz Bartłomiej Niemiźba, zastępujący w 1609 r. nieobecnego proboszcza Łukasza Żarnowskiego⁷². Stan tych budowli nie był najlepszy, skoro przed 1680 r. proboszcz Stanisław Tański postawił nową, drewnianą dzwonicę, krytą gontem. W 1680 r. wisiały w niej dwa dzwony. Natomiast kosnica, używana jako skład wydobytych kości, była bardzo stara. Teren całego cmentarza został ogrodzony płotem drewnianym, w którym umieszczono dwie bramy zabezpieczające wejścia⁷³.

Staraniem proboszcza Rocha Piotrkowskiego stan budowli nie uległ większej zmianie w ciągu 15 lat. W dzwonnicy postawionej w pewnej odległości od kościoła wisiały dwa dzwony. Po stronie południowej kościoła stała kostnica dobrze zamknięta i zabezpieczona. Cały cmentarz przykościelny ogradał płot⁷⁴. Z funduszy proboszcza Rocha Piotrkowskiego i okolicznej szlachty został przeprowadzony remont kostnicy, którą podbito na nowo dranicami. W trakcie prac wyremontowano także ogrodzenie cmentarza. Wejście na jego teren prowadziło przez trzy furty⁷⁵.

---

⁶⁹ A. Paraf w Miastkowie, *Dokumentacja historyczna. Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej w Miastkowie*, oprac. M. Przytocką, Olsztyn 2000, maszynopis.

⁷⁰ ADP, AW, nr 47, k. 641.

⁷¹ *Lustracja województwa mazowieckiego 1565*, wyd. I. Gieysztorowa, A. Żaboklicka, Warszawa 1967, cz. 2, s. 100.

⁷² ADP, AW, nr 10, k. 113.

⁷³ AAWO, AK, Varia 10, s. 30.

⁷⁴ ADP, AW, nr 47, k. 644.

⁷⁵ Tamże, AW, nr 46, k. 54–54v.

Początek XVIII w. to liczne wojny i związane z tym przemarsze wojsk szwedzkich i rosyjskich. Lata te, to okres niszczenia wielu budowli, a zarazem uniemożliwienie realizacji większych prac remontowych. Przeprowadzona w 1714 r. wizytacja stwierdzała zły stan dzwonnicy, która była stara i uszkodzona. Wisiały w niej dwa dzwony, z których jeden był dobry. Drugi mniejszy był stłuczony, pęknięty. Brakowało kostnicy, która została rozebrana na materiał do ognisk. Ogrodzenie samego cmentarza było zniszczone, a tylko częściowo zostały zachowane spróchniałe słupy i dyle⁷⁶. Przy wsparciu finansowym Jana Staniszewskiego, podчасzego łomżyńskiego, kasztelana wyszogrodzkiego, właściciela Tarnowa i Smolińskiej, starościны ostrołęckiej, proboszcz Roch Piotrowski przeprowadził prace remontowe przy dzwonnicy i ogrodzeniu cmentarnym. Pożar, który wybuchł w 1731 r., zniszczył całkowicie kościół. Odprawianie mszy świętych przeniesiono do dzwonnicy, którą po przeprowadzeniu remontu zamieniono na kaplicę. Dwa dzwony w celu zapewnienia bezpieczeństwa wiernych zdjęto i zawieszono na zewnątrz na czterech kolumnach. Całość została ogrodzona płotem drewnianym, w którym znajdowały się dwie furtki⁷⁷.

Prace budowlane przy wznoszeniu nowego, drewnianego kościoła trwały kilka lat. Po ich zakończeniu wyremontowano dzwonnice, kostnicę i mur okalający cmentarz przykościelny. Nową dzwonnice zbudowano z drzewa stawianego w węgiel, krytą tarciami. Została postawiona na rzucie kwadratu o wymiarach 25 x 25 łokci. Ponowne zniszczenia spowodowały wojska rosyjskie, pruskie i francuskie stacjonujące w Miastkowie na przełomie XIX i XX w. Z późniejszej, przeprowadzonej w 1817 r. wizytacji dowiadujemy się, że kościół razem z cmentarzem ogrodzony był już „po raz dwa, po oparkaniu przed Rewolucją opalany ale i to z czasem zreperowałyby się chociaż za kupione drzewo, jeżeli będzie fundusz na to”. Wejście na teren cmentarza przykościelnego zabezpieczała umiejscowiona w ogrodzeniu jedna brama⁷⁸.

6 I 1820 r. komisarz delegowany do obwodu łomżyńskiego zażądał od dozoru kościelnego w Miastkowie, zgodnie z restryktem z 21 XII 1819 r., informacji czy fundusz pokładny wypłacany na reperację ogrodzenia został zużyty zgodnie z wytycznymi. Z korespondencji dowiadujemy się, że kwota 138 zł 18 g została całkowicie zużyta, reszta kwoty pochodziła ze składek parafialnych⁷⁹. Dokładny stan zabudowy cmentarza zawarto w protokole przejścia probostwa w 1820 r. Czytamy w nim, że cmentarz przykościelny ogrodzony był z trzech stron płotem z bali tartych postawionych w słupy. Z czwartej strony, od ogrodu, znajdował się płot pleciony. W ogrodzeniu umiejscowiono od strony gościńca furtkę z drzwiczkami na drewnianym biegunie. Po prawej stronie kościoła „raczej w wielkich drzwiach” stała dzwonnica. Została zbudowana z drewna kostkowego w węgiel, a wejście do niej prowadziło

⁷⁶ Tamże, AW, nr 46, k. 394.

⁷⁷ ADP, AW, nr 263, k. 402–402v.

⁷⁸ ArŁm, sygn. I 315A, s. 3.

⁷⁹ Tamże, sygn. I 317D, s. 2.

poprzez „drzwi stolarskiej roboty na dwóch hakach i zawiasach żelaznych, z skoblem łańcuchowym i probojami”. Zawieszono w niej trzy dzwony, z których jeden był większy, a dwa mniejsze. Przed wizytacją, staraniem proboszcza Józefa Filipkowskiego, przeprowadzono przy dzwonnicy prace remontowe, w trakcie których wykonano podbicie dachu nowymi tarcicami⁸⁰.

W sprawie realizacji prac remontowych przy ogrodzeniu obu cmentarzy rozpoczęła się pomiędzy proboszczem Józefem Filipkowskim, a budowniczym obwodu długotrwała korespondencja. Pismem z 9 VI 1830 r. skierowanym do komisji obwodowej proboszcz poinformował o potrzebie zreperowania parkanu cmentarza przykościelnego. Komisja wezwała budowniczego do wykonania kosztorysu przyszłych prac. Według budowniczego możliwe było wykonanie parkanu cmentarza przykościelnego. Na realizację przyszłych prac przy ogrodzeniu miano przeznaczyć sumy pochodzące z pokładnego⁸¹.

30 VIII 1832 r. sporządzono kosztorys na reperację ogrodzenia cmentarza przykościelnego i cmentarza w polu. Koszt przyszłych prac obliczono na 1800 zł pol. Mimo starań proboszcza Józefa Filipkowskiego, sprawa remontu ogrodzenia nie została rozwiązana. 15 VI 1833 r. budowniczy obwodu poinformował dozór kościelny w Miastkowie, o zatwierdzeniu kosztów przyszłych prac remontowych. 27 IV 1834 r. komisarz obwodu wyznaczył spotkanie w biurze licytacyjnym w Łomży 27 V o godz. 11.00 na przeprowadzenie licytacji prac remontowych przy ogrodzeniu⁸².

O stan budowli troszczył się od 1 IX 1836 r. nowy proboszcz Stefan Makowski. W 1839 r. została przeprowadzona kolejna wizytacja kościoła, w której czytamy, że po stronie zachodniej kościoła stała dzwonnica drewniana z drzewa kostkowego, stawiana w węgiel, z dachem krytym tarcicami. Wisiały w niej trzy dzwony średniej wielkości, z których jeden był spękany. Cały cmentarz przykościelny obudowano balami stawianymi w słupy. Zamontowano w nim dwie furtki i bramę podwójną, szalowaną na zawiasach i hakach ze skoblem i kłódką do zamykania⁸³. Kolejna wizytacja z 1851 r. po objęciu parafii przez nowego proboszcza Stanisława Bagińskiego informuje o złym stanie ogrodzenia cmentarza przykościelnego. Słupy i podwaliny były – według wizytującego – już spróchniałe⁸⁴.

Korespondencja pomiędzy naczelnikiem powiatu, a proboszczem Stanisławem Bagińskim prowadzona w latach 1860–1862 dotyczyła sprawy rozebrania kościoła i oczyszczenia placu pod przyszłą budowę. Jeszcze w XI 1861 r. stary kościół stał na swoim miejscu. W zaistniałej sytuacji naczelnik powiatu za wiedzą i zgodą proboszcza, wyznaczył teren byłego ogrodu plebańskiego położonego przy trakcie Ostrołęka

⁸⁰ ArŁm, sygn. I 317F, s. 4.

⁸¹ Tamże, sygn. I 317H, s. 6.

⁸² Tamże, sygn. I 317D, s. 67.

⁸³ ArŁm, sygn. I 317H, s. 6.

⁸⁴ Tamże, sygn. I 317E, s. 84.

– Łomża na miejsce przyszłej budowy⁸⁵. W czasie budowy nowego murowanego kościoła zmarłych chowano na terenie cmentarza. Po rozebraniu w 1862 r. starego, drewnianego kościoła msza święta odbywała się w dzwonnicy zamienionej na kaplicę. 25 VIII 1864 r. proboszcz miastkowski wystosował pismo do dziekana łomżyńskiego, w którym poruszył sprawę zawieszenia obrazu w kaplicy uczynionej z dzwonnicy. Obraz ten był darem naczelnika wojskowego w Miastkowie⁸⁶.

Ukazem carskim z 1865 r. plac po byłym cmentarzu przykościelnym razem z innymi gruntami kościelnymi został przejęty przez skarb państwa. Pamięć o cmentarzu przykościelnym pozostawiono historii.

Plac przykościelny

W trakcie budowy nowego kościoła teren przykościelny został ogrodzony⁸⁷. W protokole z przeprowadzonej w 1887 r. wizytacji zapisano, że mur przy kościele kryty był dranicą, która w wielu miejscach pospadała. Całość wymagała nowego pokrycia i reperacji⁸⁸.

Nieznamy nazwiska twórcy figury Matki Boskiej ustawionej nad główną bramą, od północy, ogrodzenia przykościelnego. Jej istnienie potwierdza protokół z wizytacji 1903 r. Sam mur otaczający kościół został postawiony z kamienia⁸⁹.

Proboszcz, którym był do 1928 r. Julian Brzostkowski, a później jego następca Feliks Tyszka, przeprowadzali prace remontowe przy ogrodzeniu kościoła⁹⁰.

Działania wojenne w czasie II wojny światowej nie spowodowały większych zniszczeń w ogrodzeniu terenu przykościelnego. Proboszcz Wiesław Majewski do 1950 r. zakończył remont, w czasie którego w murze przykościelnym uzupełniono ubytki kamienia, a całość pokryto płytami cementowymi. W ogrodzeniu nad bramą od strony północnej stała statua Matki Boskiej. W VII 1979 r. został wyasfaltowany plac przed kościołem⁹¹.

Staraniem obecnego proboszcza Kazimierza Dochoda, figurę Matki Boskiej znad bramy w ogrodzeniu oddano do konserwacji. Po zakończeniu prac została ustawiona na swoim miejscu.

⁸⁵ Tamże, sygn. I 317, s. 314, 344, 348, 352, 518.

⁸⁶ Tamże, sygn. I 317, s. 526.

⁸⁷ Tamże, sygn. 317 G.

⁸⁸ ArŁm, sygn. I 315, s. 433.

⁸⁹ ArŁm, Akta parafii Miastkowo, wizytacje z 1903 r. i 1919 r.

⁹⁰ Tamże, pisma luźne.

⁹¹ A. Paraf., w Miastkowie, Księga inwentarzowa kościoła i probostwa.

Cmentarz grzebalny w polu

Na rozkaz władz pruskich rozpoczęto wytyczanie nowego cmentarza w Miaszkowie. Dokładniejsze informacje zamieszczono w opisie z 1817 r. Nowy cmentarz o powierzchni 100 x 100 łokci usytuowano na odkupionych gruntach dworskich, położonych za wsią w kierunku północnym. Z funduszy proboszcza Marcina Zembrzuskiego postawiono cztery krzyże i rozpoczęto budowę kaplicy. Cały teren w celu zabezpieczenia grobów przed zwierzętami otoczono rowem. Mocą zarządzenia rządowego nie wolno było wybierać kości do kostnicy. Do 1820 r. ukończono budowę kaplicy postawionej w węgiel z drzewa tartego z dachem krytym słomą, brak było w niej okien i drzwi⁹².

W sprawie realizacji prac remontowych przy ogrodzeniu obu cmentarzy rozpoczęła się pomiędzy proboszczem Józefem Filipkowskim, a budowniczym obwodu łomżyńskiego długotrwała korespondencja. Pismem z 9 VI 1830 r. skierowanym do komisji obwodowej proboszcz poinformował o potrzebie remontu kaplicy na cmentarzu grzebalnym. Komisja wezwała budowniczego do wykonania kosztorysu przyszłych prac. 15 VI 1833 r. budowniczy poinformował członków dozoru kościelnego w Miaszkowie, że możliwe było wykonanie obmurowania cmentarza grzebalnego w polu. Co do prac przy kaplicy, to według budowniczego jej stan był zły i według niego nie nadawała się już do dalszej reperacji. Uważał, że drewno uzyskane z rozbiórki można było zużyć na remont szpitala lub sprzedać. Na realizację przyszłych prac przy ogrodzeniu miano przeznaczyć sumy pochodzące z pokładnego. W czasie wojny polsko—rosyjskiej 1831 r. kaplica na cmentarzu została częściowo rozebrana przez wojsko. Resztę rozebrał proboszcz Józef Filipkowski⁹³.

Sprawa ogrodzenia cmentarza ponownie stała się sprawą aktualną. 30 VIII 1832 r. został zatwierdzony projekt przyszłego oparkania. Koszt prac obliczono na 1800 zł⁹⁴. Według sporządzonego 8 VI 1833 r. spisu materiałów potrzebnych na realizację przyszłych prac remontowych, w Drogoszewie planowano kupić cegły, jedną furę gliny i tyle samo darniny i wapna. W lasach laskowskich zakupić jedną sztukę wielkiego budulca długości 20 łokci i grubości 12 cali, jedną sztukę średniego budulca długości 18 łokci i grubości 9–10 cali i jedną sztukę kłoców do rznienia długości 12 łokci, grubości 15–16 cali. Natomiast w lasach rządowych miastkowskich chciano zaopatrzyć się w jeden sążen kubiczny kamienia i jedną furę mchu borowego. 20 VIII 1833 r. zostało wystosowane pismo do naddzierżawcy ekonomii nowogrodzkiej w sprawie potrzebnego drewna. 10 X zatwierdzono kosztorys przyszłych prac remontowych. 27 IV 1834 r. komisarz obwodu poinformował członków dozoru

⁹² ArŁm, sygn. I 315A, s. 3,5

⁹³ Tamże, sygn. I 317H, s. 6

⁹⁴ Tamże, sygn. I 317B, s. 67.

kościelnego w Miastkowie, że 27 V o godzinie 11⁰⁰ rano w pomieszczeniu biura odbędzie się licytacja na wykonanie parkanu i obmurowania cmentarza⁹⁵.

Według wizytacji przeprowadzonej 1839 r. cmentarz w polu został ogrodzony murem kamiennym⁹⁶. Do ponownych prac remontowych miał przystąpić w 1847 r. nowy proboszcz Stefan Makowski. Jednak pismo 7 III 1848 r. informuje, że prace nie zostały podjęte, a cały cmentarz grzebalny potrzebował powiększenia i nowego obmurowania⁹⁷. W 1851 r. ogrodzenie kamienne łączone mchem leśnym, było częściowo w stanie rozpadu⁹⁸.

W trakcie budowy nowego kościoła realizowanej przez proboszcza Stanisława Bagińskiego postawiono nowe ogrodzenie cmentarza grzebalnego w polu⁹⁹. W 1887 r. cmentarz grzebalny w polu wymagał powiększenia. W tym celu dokupiono gruntu i przygotowano 25 korcy wapna na przyszłe prace budowlane. W nowym murze miano zamontować bramę z furtkami¹⁰⁰.

W wizytacji z 1903 r. zapisano, że cmentarz grzebalny położony był w kierunku północnym od nowo postawionego kościoła, za skrzyżowaniem na odległość czterech staj. Otoczony płotem kamiennym, który zabezpieczono w połowie dachówką holenderką, a w połowie deskami. W czasie wizytacji były już zniszczone. W ogrodzeniu znajdowała się brama z furtkami po obu stronach, zamocowanymi na ceglanych słupkach. Pośrodku cmentarza stała kaplica rodziny Grochowskich. Została zbudowana z cegły w stylu gotyckim. Dach budowli zabezpieczono blachą żelazną. W środku znajdował się ołtarz z portatyłem, organy, komoda do przechowywania uposażenia i ubioru pogrzebowego. Prace remontowe kaplicy były realizowane nakładem Stanisława Grochowskiego, syna fundatora. W czasie I wojny na cmentarzu pochowano zmarłych żołnierzy niemieckich¹⁰¹.

Proboszcz, którym był do 1928 r. Julian Brzostkowski, a później jego następca Feliks Tyszka, przeprowadzali prace remontowe przy ogrodzeniu cmentarza. Ze względu na szczupłość miejsca starali się o zakup potrzebnej ziemi. Teren cmentarza grzebalnego na początku lat 30-tych XX w. wynosił 1,2707 ha. W 1931 r. parafianie razem z proboszczem wystąpili do kurii łomżyńskiej z pismem o zgodę na postawienie pomnika na cmentarzu. Według załączonego rysunku miał zostać zbudowany z kamienia z orłem i krzyżem na szczycie. Jako miejsce jego usytuowania wyznaczono mogiły poległych w czasie wojny 1920 r.¹⁰².

⁹⁵ Tamże, sygn. I 317D.

⁹⁶ ArŁm, sygn. I 317H, s. 6.

⁹⁷ Tamże, sygn. I 317M, s. 6.

⁹⁸ Tamże, sygn. I 317E, s. 84.

⁹⁹ Tamże, sygn. 317 G.

¹⁰⁰ ArŁm, sygn. I 315, s. 433.

¹⁰¹ ArŁm, Akta parafii Miastkovo, wizytacje z 1903 r. i 1919 r.

¹⁰² Tamże, pisma luźne.

Działania wojenne w czasie II wojny światowej nie spowodowały większych zniszczeń w ogrodzeniu cmentarnym. Proboszcz Wiesław Majewski w VII 1948 r. przeprowadził remont kaplicy na cmentarzu. Do 1950 r. zakończono remont, w czasie którego w murze uzupełniono ubytki kamienia, a całość pokryto płytami cementowymi. Wejście na teren cmentarza prowadziło od wschodu poprzez bramę i furtki żelazne. Kaplica na cmentarzu była w dobrym stanie. W 1981 r. potomkowie rodziny Grochowskich przekazali pisemnie prawa do kaplicy proboszczowi Marianowi Filipkowskiemu. Już w 1983 r. staraniem proboszcza wymieniono blachę na dachu kaplicy¹⁰³. Proboszcz Kazimierz Dochód i parafianie miastkowscy otoczyli troską miejsce pochówku zmarłych, dbając o jak najlepszy wygląd całego cmentarza.

¹⁰³ A. Paraf. w Miastkowie, Księga inwentarzowa kościoła i probostwa.